

СУСПІЛЬНА СОЛІДАРНІСТЬ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ: ФОРМАЛЬНІСТЬ І РЕАЛЬНІСТЬ

Проаналізовано процедурні складові органів державної влади, дано оцінку їх функціональності у процесах підтримання суспільної солідарності. Встановлено, що цінністю і суттю політичного інституту є наявність не лише чітко визначених правил гри і його функціональність, а й системи санкцій, які встановлюються у разі порушення правил гри як з боку «сильноресурсних груп», які власне приймають політичні рішення, так і з боку суспільних груп, політичних партій і громадських організацій, чийм призначенням є захист «слаборесурсних груп».

Ключові слова: суспільна солідарність, політичні інститути, функціональність політичних інститутів, «сильноресурсні групи», «слаборесурсні групи».

Halina Zelenko. Solidarność społeczna na Ukrainie w kontekście działania instytucji politycznych: stan formalny i praktyka.

Autorka przeanalizowała procedurę postępowania i funkcjonalność organów władzy państwowej w procesach podtrzymywania solidarności społecznej. Autorka doszła do wniosku, że o skuteczności instytucji politycznej decyduje nie tylko przestrzeganie ustalonych reguł, ale i skuteczność działania, w tym system sankcji. Sankcje ustanawiają nie tylko „grupy silne w zasoby”, które podejmują decyzje polityczne, ale grupy społeczne, partie polityczne i organizacje społeczne, których przeznaczeniem jest obrona „grup słabych w zasoby”.

Słowa kluczowe: solidarność społeczna, instytucje polityczne, funkcjonalność instytucji społecznych, „grupy silne w zasoby”, „grupy słabe w zasoby”.

Галина Зеленько. Общественная солидарность в Украине в контексте функциональности политических институтов: формальность и реальность.

Проанализированы процедурные составляющие органов государственной власти, дана оценка их функциональности в процессах поддержания общественной солидарности. Ценностью и сутью политического института является наличие не только четко определенных правил игры и его функциональности, но и системы санкций, устанавливаемых в случае нарушения правил игры как со стороны «сильноресурсных групп», которые собственно принимают политические решения, так и со стороны общественных групп, политических партий и общественных организаций, чьим назначением является защита «слаборесурсных групп».

Ключевые слова: общественная солидарность, политические институты, функциональность политических институтов, «сильноресурсные группы», «слаборесурсные группы».

Galyna Zelenko. The Social Solidarity in Ukraine in the Context of the Political Institutions Functionality: the Formality and the Reality.

The procedural components of the public authorities has been analyzed. The article contains an estimation of their functionality in the process of the social solidarity supporting. It has been defined that the significance and essence of political institution are formed not only by the existence of clearly defined rules of the game and its functionality, but also by the system of sanctions, which are designated in the case of rule violations, both by the “strong resource groups”, who actually take political decisions, and by the social groups, political parties and public organizations whose role comprises protection of the “weak resource groups.”

Key words: social solidarity, political institutions, political institutions functionality, “strong resource groups”, “weak resource groups”.

З огляду на перманентно низький рівень довіри до органів державної влади, а також до інструментальних можливостей демократії, які мають місце протягом усіх років існування України як незалежної держави, є підстави стверджувати, що сама конституційна модель організації державної влади є вкрай недосконалою, а точніше такою, яка через власну неузгодженість не здатна підтримувати суспільну солідарність в Україні й відповідно виконувати повноцінно функцію суспільного регулювання. Причому інституційна неспроможність обумовлена:

- по-перше, самим характером конституцієтворення та конституціоналізму — доволі поспішне прийняття конституції і її максимально компромісний характер («поєднано те, що поєднати неможливо»);

- по-друге, зафіксованими у Конституції сферами компетенції органів державної влади — парламентські партії (фракції) не виконують притаманних їм у стандартних демократичних країнах функцій; сумнівні з точки зору застосування можливості парламенту впливати на політику уряду, позицію Глави держави тощо;

- по-третє, запровадженою в Україні системою інкорпорації політичного класу — йдеться про процедуру формування представницьких (виборча система) органів влади і призначення на посади у виконавчих органах державної влади.

Відповідно до визначеного алгоритму проаналізуємо основні проблеми спроможності закладеного в Конституції України механізму прийняття політичних рішень щодо підтримки соціальної солідарності; також дамо оцінку специфіці прояву в українській політичній практиці аксіоматичного твердження, що нерівність можливостей руйнує справедливість, а та руйнує свій зворотній бік — солідарність.

Характер конституціоналізму в Україні. По-перше, логіка конституцієтворення в Україні була підпорядкована закріпленню на конституційному рівні базових засад демократії і унеможливленню повернення держави у попередній авторитарний стан, та, по-друге, закріплення України як суверенної держави з визначеною заздалегідь траєкторією розвитку. Відтак прийнята в Україні в 1996 р. конституція мала телеологічний характер.

Телеологічний конституціоналізм характерний для усіх посткомуністичних країн. Його суть полягає в тому, що на конституційному рівні фіксуються положення і норми, які на практиці ще не закріпилися, відтак носять орієнтовний характер. Водночас система організації державної влади у телеологічних конституціях фіксується зазвичай таким чином, що дозволяє у досить стислі терміни форсувати демократичний транзит, а суспільно-політичні зміни у таких країнах зазвичай набувають характеру політичної модернізації із заздалегідь визначеним результатом і відбуваються за типом «реформи згори». Нормативне перевантаження конституції має зазвичай як позитивні, так і негативні наслідки для подальшого розвитку країни. Суперечливість полягає у розходженні між формальними положеннями конституції та реальною практикою їх застосування: виникає ніби дві паралельні конституції — «формальна» та «реальна». Внаслідок «формалізації» конституції у країнах демократичної периферії виникають тенденції протилежного характеру, коли зовні демократичні норми «формальної» конституції викорінюються авторитарною, антидемократичною політичною практикою. З другого боку демократичний зміст конституції об'єктивно слугував інструментом блокування можливого реваншу колишньої номенклатури. Незважаючи на суперечності між «формальним» і «реальним» конституціоналізмом, все ж конституція України створила певний конституційний простір (порядок) в державі, який у випадку прогалин у самій конституції або її внутрішнього антагонізму заповнювався «явочним порядком» і наступним перетворенням політичних практик у політичні інститути [1].

На нашу думку, негативним наслідком телеологічного конституціоналізму, є те, що, намагаючись прийняти демократичну за змістом конституцію на основі використання досвіду демократичних країн, в конституції було закріплено ряд положень, які є ефективними для сталих демократій, проте передчасними для України, — своєрідна авансованість демократичних норм — це по-перше. По-друге, не було враховано той факт, що процедури, закладені в конституції є конвергентними і здатними функціонувати лише у взаємодії з іншими. Це створило своєрідну розірваність конституційних положень. По-третє, конституційні норми фіксують загальну траєкторію розвитку і у країнах з нерозвиненими демократичними традиціями і політичною культурою мають деталізуватися у відповідних процесуальних законах. Їх дефіцит (а в Україні ряд законів, які б регламентували найважливіші конституційні положення щодо виконання органами державної влади свої повноважень відсутні й донині) призвів до формування нелегітимних практик, посиливши рівень суб'єктивізму і персоніфікації у всіх сферах суспільного життя.

Зокрема, у економічній сфері зберігається й донині високий рівень ручного управління економікою, що створює канали для зловживань, стимулюючи зростання корупції. Тобто за цих умов рівень суб'єктивізму в економіці і фінансовій сфері посилюється, що робить цей процес залежним від особистісних якостей міністра (іншого посадовця, відповідального за певну ділянку роботи). Відсутність автономії економіки щодо політики зазвичай призводить до утворення корупційних схем. Відтак у країні з високим рівнем корупції, фаворитизму («кумівства»), якою є Україна, прибутки від діяльності незначної кількості прибуткових державних підприємств розподіляються корпоративно. Країна живе не на основі законів, а численних інструкцій, дозволів, ліцензій тощо. Все це перетворює політичний ринок у ринок купівлі-продажу політичних рішень у вигляді законів, поправок до них, указів, статей витрат у державному бюджеті, отримання державних посад, права (ліцензії) на певний вид діяльності. Будь-яке втручання ззовні не допускається. Своєю чергою, організовані у мафіозні структури бенефіціарії цієї системи розхитують державну бюрократію, зацікавлені в збереженні державної економіки, гальмують реформи, які здатні призвести до змін в соціальній стратифікації.

Тим самим у соціальній сфері вони перешкоджають формуванню середнього класу шляхом саботажу роздержавлення підприємств, свідомим доведенням до банкрутства державних підприємств задля продажу за безцінь тощо. Таким чином утворюється нестабільне соціально-економічне підґрунтя, яке руйнує будь-які поняття справедливості у суспільстві і унеможливорює досягнення суспільної солідарності.

У політичній сфері несвоєчасне прийняття ряду супровідних законів і, як наслідок, неврегульованість їх діяльності спричинила невідповідність (несинхронність) правової та політичної інституціоналізації. На аналізі цього явища сконцентруємося далі.

Отже, діяльність будь-якого інституту в сучасному суспільстві спирається на правові норми. Логіка його розвитку підпорядкована найважливішим соціальним закономірностям, які не завжди можна врегулювати на законодавчому рівні. А закріплення у законодавстві політичного інституту передбачає тривалий, часом вкрай суперечливий процес його організаційного та політичного становлення.

Зважаючи на те, що будь-яка політична організація — це і соціальний, і політичний інститут одночасно, то і в реальності її розвиток як інституту може мати два види наслідків: соціальний інститут безпосередньо не набуває правового закріплення; юридичний інститут орієнтує майбутню поведінку людей на певні норми і правила, які фіксуються на нормативно-правовому рівні. Наприклад, громадська організація чи партія може бути зареєстрована, але не вмонтована у суспільно-політичний процес, тим самим вона ніби застигає («зупиняється») на одному із етапів інституціоналізації. У такому разі про структуру, явище можна вести мову як про субінститут («псевдоінститут»), який, хоча й закріплений юридично, але не виконує належних функцій. У разі ж коли має місце дисфункція певного політичного інституту — такий інститут відмирає або ж його існування набуває суто формального характеру. Тобто вести мову про партію, вибори, парламентаризм як повноцінний інститут можна лише за умови, якщо та ж партія бодай з різною результативністю (стає парламентською або ж лишається поза парламентом), але виконує типові для політичної партії функції, що проявляється у її взаємодії з різними політичними акторами, інститутами, ставленням (рівнем довіри) до політичних структур з боку громадян, а також суто формальними ознаками — партійна інфраструктура, організаційна структура політичної партії, показники електоральної участі, рівень підтримки окремих чи колективних політичних акторів тощо.

Щодо України можна застосувати типову схему політичної інституціоналізації, відповідно до якої:

- на першому етапі виникають потреби, задоволення яких вимагає спільних дій, що спонукає суспільних акторів до об'єднання (кінець 1980-х рр. – 1990 р. — прийняття Декларації про Державний суверенітет);
- на другому формуються загальні цілі, суспільні норми, зокрема правові, для забезпечення

взаємодії відповідних суб'єктів (1990 – грудень 1991 рр. — референдум про Державну незалежність);

- на третьому — встановлюється система санкцій для забезпечення реалізації норм і правил поведінки (триває з кінця 1991 р).

Характерною рисою процесу інституціоналізації (правової та політичної) демократичних структур в Україні є те, що і перший, і другий етапи були досить обмежені у часі — від артикуляції колективних (групових) потреб до встановлення правових норм минуло приблизно 6 років (якщо не рахувати Українську Гельсінську групу, створену у 1976 р., яка висувала переважно вимоги щодо дотримання прав людини) [2].

В свою чергу за якісним наповненням третій етап також можна умовно поділити на етапи, які пов'язані з конституцієтворенням, а саме якісними змінами системи стримувань і противаг: до 1996 р. — року прийняття Конституції України, 2004 р. (а фактично з 2006 р.) — прийняття Закону «Про внесення змін до Конституції України», 2010 р. — скасування політичної реформи. Тобто це періоди, які позначилися змінами політико-інституційної спроможності політичних інститутів через зміну їх повноважень. Але найбільш інтенсивний період, коли відбувалося стрімке вдосконалення можливостей політичних інститутів у сфері розвитку забезпечення суспільної солідарності, як це не парадоксально звучить, вважаю період 2004–2010 рр.

Динаміка змін сфер компетенції політичних інститутів. В Україні у 2004 р., хоча і в умовах глибокої політичної кризи (президентські вибори), була зроблена спроба подальшої інституціоналізації демократії шляхом надання ряду конституційних положень реального характеру. Зокрема парламентським партіям було надано можливості для виконання ними їхніх функцій (насамперед виконання владної функції у повному обсязі) через перехід до парламентського принципу формування уряду, запровадження одноосібної політичної відповідальності міністрів перед парламентом і відповідно підвищення політичної відповідальності парламенту. Але наслідки її впровадження мали протилежний ефект, оскільки політична реформа проявила свою недосконалість в інституціональному і правовому аспектах. Так, неприйняття процесуальних законів щодо внутрішньо-парламентських переміщень, формування виконавчої вертикалі влади, формування та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій, компетенції підзаконного нормотворення призвели до перманентної політичної кризи, яка з різною інтенсивністю тривала з кінця 2004 до 2010 рр.

Водночас відміна у жовтні 2010 р. Конституційної реформи 2004 р. і повернення до моделі організації влади зразка 1996 р. привів до відродження статус-кво «формальних інститутів» і нівелювання функцій інститутів реальних. З часом хронічна дисфункціональність призводить до відмирання деяких з них, як один варіант, і до виникнення гібридних проявів, як другий варіант. Говорити про відмирання формальних інститутів в Україну поки рано, але політична практика є такою, що посилює «розмиту законність», коли формальні інститути створюють передумови до перекручення їх суті за допомогою селективного застосування санкцій (з 2005 р. стосовно до представників старої влади, з 2010 р. — щодо представників «помаранчевої» влади), а також селективного застосування можливостей, якій надає закон, але, як правило, для «пропрезидентських» політичних сил і такого ж селективного будівництва бар'єрів для «небажаних» (нелояльних) політичних сил.

Це ж стосується і політичних партій, які в Україні були протягом двох електоральних циклів єдиними суб'єктами виборчого процесу. З точки зору стимулювання процесів політичного структурування суспільства та формування партійної системи такий хід виглядає цілком ефективним. Але з точки зору формування партійних виборчих списків і відповідно виконання партіями їх посередницької функції, такий інститут має більш негативні наслідки, пов'язані з розквітом внутрішньопартійної корупції, поглибленням політичного відчуження, суспільної аномії, амбівалентності тощо.

Таким чином, своєрідний симбіоз формальних і неформальних інститутів створює особливі «правила гри», що часто підриває всі зусилля і суспільства, і влади, спрямовані на досягнення

політичного консенсусу, суспільної солідарності, хоча ніхто з політичних акторів від таких намірів не відмовляється. Проте запровадження своєрідної владної конфігурації і сфери компетенції органів державної влади унеможлиблює досягнення цих чеснот на рівні усього суспільства.

Сфери компетенції органів державної влади в Україні, як і в будь-якій іншій державі, мають безпосередній вплив на підтримання суспільної солідарності. Однак, зважаючи на те, що у нашій країні питома «кількість держави» у суспільно-політичних трансформаціях є значно вищою, ніж це було у сталих демократіях, роль політичних інститутів і насамперед органів державної влади посилюється з огляду на їх функцію прийняття суспільно значущих політичних рішень. Тому закріплені на конституційно-правовому рівні повноваження того чи іншого органу державної влади є своєрідним каталізатором взаємодії політичних акторів. Під їх впливом формуються механізми політичної та громадської участі, засоби, посередництвом яких громадські інститути можуть впливати на формування політичних рішень. Поряд з інституціалізованими — переведеними у нормативно-правову площину механізмами політичної участі, існують т. зв. неінституційні форми впливу на політику — громадська думка, політичне лобіювання, абсентеїзм тощо. Однак за будь-яких умов йдеться про певний формат співпраці політичних еліт, партій, груп тиску, окремих громадян, які б мали очікуваний (бажаний) ефект у суспільстві. Оскільки йдеться насамперед про процедуру прийняття політичних рішень, у даній частині дослідження першочергова увага приділяється саме сферам компетенції парламенту (по суті парламентських партій), аналіз якої дає можливість оцінити ефективність впливу громадян через своїх представників на процеси формування політичних рішень, а відтак і вести мову про рівень довіри (зокрема до органів державної влади) в Україні, що є складовою суспільної солідарності. У цьому зв'язку особливого значення набуває чітка організаційна структура органів державної влади — процедура їх формування і сфери компетенції. Для нашого дослідження першочергову вагу має процедура формування виконавчої влади і сфери компетенції парламенту, а по суті — парламентських партій.

Як відомо, у політичній практиці країн світу формування виконавчої влади може відбуватися на основі політичного або професійного критерію (по суті цей критерій у пострадянських країнах трактується як критерій особистої відданості главі держави). В першому випадку партія, яка перемогла на виборах, розставляє власних представників на посади у органах виконавчої влади. При цьому чітко визначається перелік посад, які вважаються політичними і підлягають ротації зі зміною влади. Формування владної вертикалі за професійною ознакою, на перший погляд, видається більш ефективним, оскільки за таких обставин ротація влади здійснюється лише на основі критерію ефективності і здійснюється передусім главою держави, який є фактичним главою виконавчої влади. Така схема характерна для змішаних або президентських республік, де має місце позапарламентський спосіб формування уряду. Однак з іншого боку, що є негативним наслідком застосування подібної схеми, виборчі об'єднання не в змозі реалізувати свої передвиборчі програми. Тим самим втрачається головний критерій для усвідомленого вибору громадян в наступну виборчу кампанію. Тобто подібна схема водночас розмиває контури в першу чергу парламентських партій, чия діяльність стає невиразною, оскільки лише невелика частка громадян цікавиться: хто і як голосував в парламенті.

За своєю суттю уряди в Україні формувалися насамперед за політичним критерієм через застосування напівпарламентського або парламентського принципу його формування. Спершу парламент, Верховна Рада України, з подання Президента затверджувала кандидатуру на посаду Прем'єр-міністра, потім парламент висував власну кандидатуру на розгляд Президента, а той, у свою чергу, подавав цю кандидатуру на розгляд Верховної Ради, яка схвалювала кандидатуру, запропоновану Президентом, і схвалювала весь склад уряду. Оскільки парламенти, які обиралися на мажоритарній, змішаній та пропорційній основі, відзначалися політичною різнобарвністю, жодна партія (блок політичних партій) не мала навіть простої більшості. Тому уряди, які формувалися парламентами усіх каденцій, були багатопартійними та коаліційними [3].

В Україні об'єднання у коаліції відбувалося за принципом орієнтації на певні міністерські посади. Звісно, що загальний, сумнівний з точки зору ефективності, політичний макроклімат в країні позначився і на принципах формування парламентських коаліцій. Причину цього можна пояснити насамперед суто формальними обставинами:

- конституційним закріпленням домінуючої ролі Президента у владній моделі, обмеженістю механізму стримувань і противаг, який передбачав одноосібний контроль президента за вертикаллю виконавчої влади;
- відсутністю політичної відповідальності Президента через неможливість в українських умовах застосування наявної процедури імпичменту;
- відсутністю політичної відповідальності окремого парламентаря через відсутність імперативного мандата.

За таких обставин виконавча влада на чолі з главою держави виявилася обмеженою лише незаперечністю наявних відносин влади і конституційно визначеним терміном повноважень. Така модель управління по суті своїй не відповідала моделям представництва, а електорат перетворився у засіб самолегітимації влади, що в політичній науці класифікується як делегативна демократія або (за Р. Саквою) режимна система. Така система має неполітичні витoki, тому зазвичай супроводжується перманентною кризою легітимності. Режимна система глибоко авторитарна і прагне обмежити себе від ефективного демократичного контролю. Однак щоб втриматися, вона використовує демократичні процедури, насамперед вибори, та інші форми мобілізації громадян. Подібне співіснування призводить до появи численних громадських інститутів, які будучи формально демократичними, в кінцевому рахунку відповідальні лише перед собою або ж своїми «патронами» (патронажні відносини). Таким чином демократичний фасад зберігається, але демократичні процедури переходять в розряд «дефіциту»: знижується роль представницьких органів влади, посилюється роль особистостей (персоналій), насамперед — інституту президентства, форми політичної участі обмежуються, набуваючи декоративних форм.

Проблема політичного коаліціювання в парламенті [4]. В Україні при формуванні правлячих коаліцій на першому етапі формуючими партіями були «партії влади», які до 2006 р. були представлені різними партіями або блоками: Народно-демократична партія, «Злагода», Соціал-демократична партія України (об'єднана), блок «За єдину Україну», Народний Союз «Наша Україна», з 2010 р. партія влади представлена здебільшого Партією регіонів. Проте критерієм об'єднання цих партій у парламентську коаліцію були особисті домовленості лідерів, захист спільних бізнес-інтересів тощо. Втім, ідеологічний критерій через нерозвиненість партійної системи й існування «протопартій» (груп інтересів), але не повноцінних політичних партій, які б виконували покладені на них функції (представництва інтересів, посередницьку, владну) і мали повноцінну партійну інфраструктуру, не був визначальним при формуванні парламентських і, відповідно, урядових коаліцій.

Парламентська більшість завжди створювалася у форматі «простої», а не конституційної більшості (2/3, тобто 300 депутатів). Відтак парламентські рішення, які вимагали голосування конституційною більшістю, були голосуваннями ситуативними (епізодичними) або не голосувалися через відсутність конституційної більшості. Це стосується подолання вето Президента, застосованого щодо ряду законів, внесення змін до Конституції України.

Досить умовною в Україні є й вплив іншої процедурної влади, яка детермінує відповідальність парламентських партій — здатність призначати прем'єр-міністра, оскільки конституційний дизайн та характер партійної системи, процедура формування уряду загалом, і призначення прем'єр-міністра зокрема не є факторами, здатними консолідувати парламентські партії.

В Україні у ході електорального відбору до 2006 р. (року вступу в дію Конституційної реформи) перемагали так звані «партії влади». Подібну перемогу можна назвати умовною, оскільки жодного разу партії, навколо яких формувалася парламентська більшість і які формували уряд, не набирали ні абсолютної, ні навіть відносної більшості голосів виборців.

Відтак отримані провладними партіями голоси виборців, конвертовані у депутатські мандати, хоча й становили більшість, достатню для формування уряду, переможницями жодну з цих партій назвати не можна. Теоретично такий строкатий склад урядів в Україні передбачав високий рівень конфліктності всередині. Проте закладений високий потенціал конфліктності на практиці проявлявся не стільки у конфліктах всередині уряду, скільки між окремими членами кабінету та главою держави, який до 2006 р. (з січня 2006 р. вступив у дію Закон про внесення змін до Конституції України) мав усі важелі впливу на Кабінет міністрів та окремих його членів. При цьому основним мотивом партій, чиї представники входили до складу урядів, швидше було прагнення захистити власний бізнес, утриматися при владі, ніж виконання положень виборчих програм. Відтак назвати рішення урядів репрезентативними відносно інтересів виборців також можна лише умовно.

Лише щодо 2006–2010 рр. по суті можна вести мову про повноцінний процес коаліціювання і виконання парламентом притаманних демократичним парламентам у змішаних республіках функцій. Для цього періоду характерна політична конкуренція, змагальність у політичному процесі тощо. Проте формат коаліції як мінімально вигіршної пояснює неможливість парламентарями внести зміни до Конституції України, про що декларували пропрезидентські політичні сили, подолання вето Президента, застосованого ним щодо низки законів тощо.

Також звичною в українському парламенті 2006–2010 рр. стала практика, згідно якої всупереч загальній пропорційній нормі, гравець, який має порівняно невелику кількість парламентських мандатів, може збільшити свою вагу, якщо він є величиною необхідною для збереження коаліції, що є нормальним європейським явищем. Оскільки у парламенті ймовірним було формування мінімально вигіршної коаліції, у 2006 р. осьовою партією виявилася Соціалістична партія України на чолі з Олександром Морозом. На парламентських виборах 2006 р. соціалісти ледь перетнули тривідсотковий обмежувальний бар'єр, але зважаючи на те, що для створення парламентської більшості необхідні були голоси соціалістів, внаслідок коаліційних торгів Олександр Мороз отримав посаду голови Верховної Ради, а Соціалістична партія — кілька міністерських портфелів.

Отже, в українських реаліях не спрацьовує формула, коли завдяки участі в коаліції партії мають владу через отримання урядових посад. У цьому випадку володіння міністерськими портфелями і електоральна відповідальність є електоральними перевагами. Зважаючи на те, що в Україні протягом трьох останніх електоральних циклів спрацьовувала характерна для Європи «система гойдалок», і виборці, розчаровані діями влади, голосували за опозиційні партії, володіння міністерськими посадами часто використовувалося задля реалізації особистих потреб осіб, які ці посади обіймали, втілюючи неопатримоніальну модель відтворення влади та капіталу або ж задля можливості використовувати адміністративний ресурс під час наступних парламентських (президентських) виборів. Тому тільки за умови проведення повноцінних конкурентних виборів перебування в опозиції давало змогу опозиційним партіям як отримати голоси, так і збільшити шанси участі у формуванні кабінету надалі. Але Україна після визнання Конституційним Судом України Конституційної реформи 2004 р. («Закон про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р.) у жовтні 2010 р. повернулася до моделі інкорпорації еліт, зафіксованої Конституцією України зразка 1996 р., що унеможливує повноцінне відтворення та кооптацію еліт та лідерів виключно у процесі електорального відбору. Через те, що парламентські партії по суті позбавлені однієї з найважливіших установчих функцій — функції формування уряду (ця функція парламентом виконується опосередковано), що в свою чергу деформує загалом повноцінне виконання політичними партіями їх функцій (представницька, посередницька). Як наслідок — це спотворює ідею електоральної демократії і поглиблює рівень політичного відчуження з усіма негативними наслідками (саботаж реформ, низький рівень довіри до органів державної влади, політичний колапс і стагнація суспільно-політичної та економічної сфер).

На основі проведеного аналізу перешкоди політико-інституційного характеру, які ускладнюють досягнення суспільної солідарності в Україні, такі:

- недостатній рівень впорядкування і нормативно-правового закріплення повноважень політичних інститутів;
- наявність суперечностей у сферах компетенції Президента України і Верховної Ради як суперечність макрорівня, а також між державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування не мезорівні;
- відсутність транспарентності у процесах формування політичних рішень;
- нерегульованість внутрішньопарламентської дисципліни, що супроводжується не одноосібним голосуванням депутатів, відсутністю санкцій за порушення депутатської присяги, відсутністю одноосібної політичної відповідальності депутата (неімперативний характер депутатського мандата) і практично нереалізовувана в українських умовах колективна політична відповідальність парламенту;
- неефективність системи політичних санкцій, які може застосувати Президент України у разі неефективної роботи парламенту (неможливість розпуску парламенту у разі неприйняття Закону «Про державний бюджет України», незатвердження кандидатури Прем'єр-міністра України);
- відсутність одноосібної політичної відповідальності міністрів перед парламентом і обмеженість колективної політичної відповідальності фактично незалежної діяльності Кабінету Міністрів України від парламентських партій.

По-сьоме, механізми інкорпорації політичного класу перетворює процес інкорпорації у справу «власників» політичних партій, що загалом девальвує цінність політичних виборів як політичного інституту і унеможливує виконання політичними партіями належних їм функцій — представництва інтересів, функцій політичного залучення («політичного ліфту»), відтак девальвує їх роль у політичному процесі.

Останнє, незважаючи на високу конфліктність політичного процесу, масових суспільно-політичних криз в Україні (за виключенням 2004 р.) не було. Це частково пояснюється пасивністю українського суспільства, але також слід відзначити досить лояльну мовну, національну і релігійну політику органів державної влади, що не призвело до ксенофобії та політичного екстремізму, як це сталося у більшості посткомуністичних країн.

Проте індекс дестабілізаційного потенціалу (ІДП) в Україні залишається високим. Більшість населення оцінювала і продовжує оцінювати політичну ситуацію в Україні як напружену (50,3% у 1998 р. і 61,1% у 2010 р. [5, с. 14-15]). Водночас протестний потенціал зберігається з незначними коливаннями переважно низьким. Це пояснюється насамперед низькою довірою до інструментальних можливостей демократії і проявляється у низькому рівні політичної участі і істотному переважанні громадської участі у місцевому масштабі над політичною участю. Це також виникає з нерозвиненості і неефективності власне інструментальних форм політичної участі (відсутність можливості реально вплинути на позицію обраного депутата через неімперативний характер депутатського мандата, непрацюючу громадську думку тощо).

Інша проблема України полягає у тому, що «сильноресурсні групи» домінують, що на перший погляд є нормою. При цьому політичні партії не є агентами впливу і захисту «слаборесурсних» груп, тобто не є опонентами перших, а навпаки функція політичних партій зводиться насамперед до того, що вони виконують функцію «політичного ліфта» для найбагатшої частини населення. Відтак відсутній паритет можливостей у суспільстві, що перетворюється у нерівність ресурсів, можливостей впливу і т. ін.

Конативний компонент — спільна поведінка та діяльність у політичній сфері також є вкрай суперечливим і радше має негативний ефект у процесах підтримання суспільної солідарності [5, с. 10]. Українська політична практика має масу прикладів порушення домовленостей між політичними силами, які уклали їх у передвиборчий період, що дає підстави стверджувати, що ці домовленості уклалися лише з метою отримання голосів виборців. Також жодна з політичних домовленостей не мала довготривалого характеру, що також підірвало цінність таких моральних регуляторів життєдіяльності соціуму, як порядність, обов'язковість, відповідальність.

Когнітивний компонент, який являє собою спільне усвідомлення проблем життєдіяльності, є досить слабким серед представників політичного класу в Україні. Водночас існує елементарне нерозуміння ролі, цілей, програмних засад партії з боку її членів. Це формалізує сам факт членства у політичній партії і відповідно девальвує її роль у політичному процесі. Експертні опитування і моніторинг голосувань, проведених у парламенті останнього скликання, свідчить про те, що лише більше 20% депутатів при голосуванні за той чи інший законопроект керуються програмними положеннями партії, по списку якої вони пройшли до парламенту.

З прийняттям демократичної за наповненням конституції Україна створила необхідні правові засади для оформлення політичних інститутів якісно іншого гатунку, однак конституюванням прав і свобод громадян і асоціацій держава створила формальне поле для надання громадянській активності певних форм. Завдання іншого рівня складності, ігнорування або відкладання якого може звести нанівець попередні досягнення, стосується створення реальних умов для конструктивної громадянської активності, що є іншою і не менш важливою умовою для повноцінного функціонування держави.

Також неможливо нехтувати тим фактом, що останні парламентські вибори засвідчили тенденцію до формування негативної солідарності в Україні щодо політики у зовнішній діяльності держави і щодо методів функціонування самої влади. Цим пояснюється неочікувані результати ультранационалістичної партії «Свобода» на парламентських виборах. Як засвідчують дані соціологічних досліджень, електорат «Свободи» — це не маргінальні і розчаровані виборці, як вважалося попередньо, а навпаки — найосвіченіша частина громадян, про що засвідчують результати партії «Свобода» у одномандатному та багатомандатних виборчих округах у столиці. Така тенденція зазвичай поширюється із столиці на решту регіонів, що, звісно, здатна підвищити рівень конфліктності у суспільстві, але водночас є своєрідним суспільним механізмом, здатним утримати владу від крайніх, які не вкладаються у поняття «національні інтереси», політичних рішень.

1. *Пройсс У.* Модели конституционного развития и перемены в Восточной Европе / У. Пройсс // Поліс. – 1996. – № 4. – С. 125–136.

2. *Зеленько Г.* Співвідношення процесів правової та політичної інституціоналізації політичних партій: українська практика / Г. Зеленько // Партійна система сучасної України. Еволюція, тенденції та перспективи розвитку. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – С. 205–220.

3. *Історія українського парламентаризму.* Від допарламентських форм організації політичного життя до сьогодення : науково-історичне видання / [за ред. В. Литвина]. – К. : Дніпро, 2010. – 635 с.

4. *Левенець Ю.* Теорія коаліційних урядів: світовий досвід та українська практика / Ю. Левенець, Г. Зеленько, О. Фісун // Політичні проблеми сучасної України : Наукові доповіді. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – С. 39–69.

5. *Суспільна солідарність в Україні: проблеми і політичні засоби їх вирішення.* Аналітична доповідь / [за заг. ред. О. М. Майбороди]. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 62 с.